

Г. Б. Погріщук  
В. М. Семцов  
С. Ф. Цуркан

## НЕСПОСТЕРЕЖУВАНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету

***Анотація.** Визначено сутність, проблеми та потенціал неспостережуваних економічних процесів в аграрній сфері. Описано сучасні загрози, що зумовлені неспостережуваною економічною діяльністю суб'єктів господарювання. Визначено основні схеми неспостережуваних економічних процесів у діяльності підприємств аграрної сфери. Проаналізовано основні недоліки та переваги найбільш поширених механізмів інституційних змін.*

**Ключові слова:** ефективність, модернізація, фінансові ресурси, інститут, неспостережувана економіка, управління, регулювання.

## UNOBSERVED ECONOMIC PROCESSES IN THE AGRICULTURAL SPHERE OF UKRAINE: OPPORTUNITIES AND PROSPECTS

***Abstract.** The essence, problems and potential of unobserved economic processes in the agricultural sphere are determined. Modern threats caused by unobserved economic activity of business entities are described. The main schemes of unobserved economic processes in the activity of agricultural enterprises are determined. The main disadvantages and advantages of the most common mechanisms of institutional change are analyzed.*

**Key words:** efficiency, modernization, financial resources, institute, unobserved economy, management, regulation.

Вимушені констатувати, що небезпечні дестабілізаційні процеси, як наслідки неефективних ринкових змін, охопили всі види економічної діяльності в Україні. Однак особливо гостро ця проблема спостерігається в аграрній сфері, де соціально-економічні загрози набули часто стану незворотних деструктивних змін, тоді як традиційні ринкові та регулятивні інструменти у значній мірі втратили свій очікуваний функціональний зміст. Соціум стикнувся із різко зростаючим впливом економічних процесів, які по суті не підлягали розпізнаванню та прогнозуванню традиційними методами аналізу та статистики. Нові феномени та ефекти потребують наукової та прикладної інтерпретації.

Важливо відзначити, що проблема неспостережуваної економічної діяльності має не тільки національний, але й глобальний вимір, адже такі дисфункції ринку проявляються достатньо повною мірою і в економічно розвинутих країнах. З цих позицій одним із головних завдань вітчизняної економічної науки об'єктивно стає пошук причин дисфункцій згаданих реформ та корегування їхніх механізмів у подальшому. Натомість для економічної науки загалом актуалізується питання коректного опису співвідношення задекларованих та реальних фундаментальних процесів у постіндустріальному суспільстві. В обох випадках принципово новим методологічним аспектом слід вважати концепт про роль неспостережуваних економічних процесів в інституційній модернізації підприємств аграрної сфери як досі фактично маловідомого для соціуму явища [1].

Встановлено, що одним із основних негативних результатів ринкових трансформацій є посилення деструктивних моделей організаційної економічної поведінки. При цьому саме інституційна модернізація розглядається як інструмент метаморфози екстенсивного розвитку ринкових відносин в оптимальні інтенсивні форми. До речі, за результатами опису метафізичних моделей ринкових та інституційних змін визначено, що ефективні зміни інституційного середовища – під яким, у першу чергу, слід розуміти еволюцію пріоритетів, функціональності та потужності впливу

інститутів – можливі лише в комплексі із конверсіями ринкового середовища. Всі інші стратегії, у т. ч. спеціальної регулятивної політики, які б передбачали лише зростання ролі держави без створення відповідних механізмів стимулювання економічних агентів, є найвірогідніше прихованими формами уникнення реального вирішення проблеми та потенційним джерелом корупції.

З'ясовано, що одним із основних інституційних результатів ринкових аграрних змін в Україні стало формування потужного великотоварного виробництва у вигляді підприємств холдингового типу. Це стало відображенням різноаспектних масштабних неспостережуваних економічних процесів, які не були змодульовані офіційними реформами, але породжують низку соціально-економічних дисфункцій, що ніяк не усуваються традиційними ринковими та регулятивними механізмами [1-2].

Очевидно, що ринкову економіку неможливо розглядати в якості пасивного елемента, а тому процес будь-яких змін економічної системи потребує постійного корегування інформаційних потоків в рамках, перш за все, ринкових конверсій. Тому модернізація, як нова фаза інтенсивних інституційних змін, на відміну від попереднього етапу – інституційного реформізму, здатна забезпечити коригування функціональності інститутів відповідно до вектора забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку.

У свою чергу, оцінювання організаційно-інституційних змін в аграрній сфері України за критерієм економічних втрат окреслило глобальне значення наявних дисфункцій у вигляді реальних та потенційних втрат ресурсів (фінансових, трудових, природних та ін.). Детальний аналіз використання земельних ресурсів засвідчив існування неспостережуваного використання земель сільськогосподарського значення, що, у свою чергу, формує у соціумі негативну атмосферу. Дисфункції такого змісту визнано найбільш стресовими факторами руйнування потенціалу конкуренції в контексті ідеології економічного лібералізму як основи догмату капіталістичної ринкової економіки. Наявна ситуація свідчить про необхідність удосконалення системи державного регулювання аграрної сфери, у т. ч. на основі інституційної модернізації, де неспостережувані економічні процеси розглядаються як детермінантні.

Встановлено, що неспостережувані економічні процеси, при всіх своїх негативних аспектах, здатні створювати умови для втягування учасників економічних відносин до суперництва, що у підсумку сприяє виникненню та посиленню конкуренції, вищій функціональності ринку та ін. Зазначене може реалізовуватися за різними сценаріями. При цьому такі процеси можуть пригнічувати та стримувати розвиток небезпечних економічних явищ, таких як безробіття, інфляцію, соціально-економічні кризи та ін. Таким чином, неспостережувані економічні процеси мають дуальну природу, де, з одного боку, перешкоджають соціально-економічному розвитку, а з іншого – можуть бути регуляторами-стабілізаторами або ж навіть джерелами такого розвитку. Отож, саме таке поєднання факторів потенційних сценаріїв розвитку та деградації актуалізує необхідність ідентифікації цих процесів, що робить їх своєрідним, унікальним феноменом цивілізації.

Результати власних досліджень дали змогу в розрізі кожної складової неспостережуваної економіки визначити основні схеми проведення неспостережуваних економічних процесів. Зокрема, було встановлено такі базисні схеми як "агент-примара", "продукція-примара" та ін. Практика довела, що основними факторами, що зумовлюють виникнення неспостережуваних економічних процесів, є: 1) бажання бізнесу шляхом використання деструктивної економічної моделі поведінки (імпульсом чого є недосконале та лояльне законодавство) здійснити максимізацію загальної вартості; 2) прагнення окремих представників влади (або керівників бюджетних установ) отримати ренту, визначену як бюрократичну функцію (імпульсом чого є надмірна зарегульованість економіки). Проведені дослідження довели, що з метою збереження логічної системи регулювання, влада повинна тісно співпрацювати з підприємствами та вчасно реагувати на вмотивовані вимоги суб'єктів господарювання щодо функціональності (зміни сутності) регуляцій.

Відзначено, що досягти ефективного функціонування інститутів можна лише за однієї головної умови – виникнення стійкого бажання їх дотримуватися та формування відповідної моделі поведінки, тобто вигідності інститутів для соціуму, точніше за критичного ядра групи агентів, що є реципієнтами цього інституту. У свою чергу система інститутів повинна володіти потенціалом самоорганізації, що передбачає реалізацію принципу постійного пошуку більш вигідних схем узгодження економічних інтересів між агентами ринку. На основі аналізу реальних інформаційних масивів ідентифіковано основні переваги та недоліки існуючих механізмів виникнення інститутів. Зокрема, встановлено, що імпорт інститутів може бути небезпечним, оскільки здатний формувати

помилковий вектор розвитку, де невідповідність із неявним інституційним середовищем породжуватиме каскад дисфункцій різного рівня. Що ж до найбільших небезпек спонтанного становлення та/або природного вторгнення інститутів (як різновиду імпорту), то вони можуть полягати у ризиках недостатньої поінформованості економічних агентів та/або в результаті створення окремими реципієнтами навмисної інформаційної асиметрії. Як наслідок, такі механізми становлення інститутів можуть знехтувати базальні інтереси соціуму, в т. ч. у майбутніх періодах. В даному випадку не має значення, які саме причини криються за подібним ігноруванням інтересів суспільства: несвідомі – кустарництво щодо інституційних підходів, неналежна компетентність агентів ринку, що впроваджують інститути та ін.; свідомі – камуфляж дисфункційних економічних моделей поведінки та ін. Зауважено, що імпорт інститутів, за своєю суттю, завжди є фактором приналежності до іншого інституційного середовища. Висловлено гіпотезу також про те, що імпорт та/або спонтанне становлення інститутів, як правило, є примітивним механізмом, що найчастіше не передбачає розвитку існуючого інституційного середовища.

Водночас обґрунтовано, що планування інститутів, на відміну від імпорту та спонтанного становлення, як правило, позбавлене статичності. Саме це дозволяє встановлювати нові зв'язки та відносини між економічними агентами ринку, до того ж це є більш прозорим процесом. Планування дозволяє на більш якісному рівні оцінити переваги та недоліки компонентів інститутів, у т. ч. тих, які імпортуються та/або спонтанно виникають, і вже в результаті цього зменшити ризики помилок. При цьому, для успішної, якісно нової коадаптації нових інститутів необхідні: 1) чіткість та прозорість дій з інституційного конструювання; 2) своєчасність інститутів та визначеність технології впровадження інституційних змін; 3) створення необхідних умов для врахування "розумних" інтересів агентів ринку в нових інституційних умовах.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Семцов В. М. Інституціоналізація організаційно-поведінкових змін у діяльності підприємств аграрної сфери України: концепт неспостережуваних економічних процесів: монографія. Вінниця: ФОП Рогальська І. О., 2018. 480 с.

2. Stigler G. The Theory of Economic Regulation. Bell Journal of Economics. 1971. Vol. 2. P. 3 – 21.

*Погришук Галина Борисівна* – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Вінницького навчально-наукового інституту економіки Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

*Семцов Володимир Михайлович* – д.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Вінницького навчально-наукового інституту економіки Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

*Цуркан Світлана Федорівна* – викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Вінницького навчально-наукового інституту економіки Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

*Pogrishchuk Halyna B.* – Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance, Vinnitsa research institute of Economics West Ukrainian National University, Vinnytsia, e-mail: g.pogrishchuk@wunu.edu.ua

*Semtsov Vladimir M.* – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor on Department of Finance, Banking and Insurance, Vinnitsa research institute of Economics West Ukrainian National University, Vinnytsia, e-mail: semtsov\_vm@ukr.net

*Tsurkan Svitlana F.* – Lecturer, Department of Finance, Banking and Insurance, Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics, Western Ukrainian National University, Vinnytsia, e-mail: tsurkansveta2@gmail.com